

PROBLEM STRUKTURNIH REDAKCIJA STAROSLAVENSKOG PRIJEVODA APOSTOLA

Olga NEDELJKOVIĆ, Zadar

Problem postupnih redakcija staroslavenskog prijevoda Svetoga pisma — prve knjige koju je po svjedočanstvu Panonskih žitija napisao na slavenskome jeziku tvorac slavenskoga pisma — postao je od doba rađanja slavistike jedno od njezinih ključnih pitanja. Ćirilovo žitije kaže da je on svoj prvi prijevod Jevanđelja napisao u Carigradu pred polazak u moravsku misiju i citat početnih riječi toga prevedenog teksta pokazuje da je to bilo izborno Jevanđelje. Zatim Metodijevo žitije svjedoči da je u Moravskoj bio izrađen prijevod punog teksta Svetoga pisma. Ta svjedočanstva, uz činjenicu da postoji niz staroslavenskih rukopisa koji reprezentiraju oba navedena tipa, izborno Jevanđelje ili Aprakos (po zapadnoj terminologiji Evandelistar) i Četvorojevanđelje, poslužila su kao polazna tačka za širi studij radi identificiranja postupnih jezičkih slojeva u evoluciji slavenskoga prijevoda jevanđeljskoga teksta. Nije manje zanimljiv, ali je znatno kompliciraniji problem evolucije prijevoda stsl. Apostola. Njegov postanak nije specijalno citiran u Panonskim žitijima, već se podrazumijeva u svjedočanstvu XV glave Konstantinova žitija — »въсь сръкъвъньни чинъ прѣлозь«, ili u XV glavi Metodova žitija, da je on odabrao »отъ оученикъ swoichъ посѣждь дѣва popa skoropisъса зѣло, прѣлози въ брѣзе въсѣ кънигы исплн«. Da li analogno s historijom razvoja Jevanđelja treba i kod Apostola pretpostaviti postupne akcije prvobitnoga prijevoda skraćenoga teksta, prilagođenoga redosljedu crkvenih službi godišnjeg ciklusa (Praks-apostol) i kasnije, cijeloga teksta Apostolskih djela i Poslanica?¹ Da li ta pretpostavka može biti dokumentirana materijalom leksič-

¹ Isp. O. Недељковић, Редакције старословенског јеванђеља и старословенска синонимика, зборник »Симпозиум 1100 годишнина од смртта на Кирил Солунски«, књ. 2, Скопје 1970, стр. 269—279.

kih naslaga i stilističkih, odnosno sintaksičkih varijanata u sačuvanim najstarijim tekstovima? Treba odmah reći da se problem vanredno otežava činjenicom da u poređenju s jevanđeljskim tekstovima, koji su za X—XI v. reprezentirani s desetak sačuvanih glagoljskih i ćirilskih tekstova, slavistika do posljednjega vremena nije raspolagala ni s jednim staroslavenskim rukopisom Apostola. Tek pred deset godina objavljen je prvi fragmentarni tekst Eninskoga apostola, koji izdavači razložno stavljaju u XI stoljeće,² a tek iza toga idu ćirilski tekstovi XII stoljeća Slepčenski,³ Ohridski⁴ i Hristianopoljski,⁵ te glagoljski fragmenti: Grškoviće⁶ i Mihanoviće⁷.

Studij prijevoda Apostola nije se dosada zaustavljao na problemu postupnih redakcija u vezi s paralelizmom spomenutih tipova *cjelokupnoga Apostola* i *Praks-apostola*, već se evolucija prijevoda proučavala bez obzira na ovu činjenicu, u smislu pravolinijske evolucije jedinstvenoga osnovnog teksta. Tako je tome pristupio G. Voskresenskij u svojoj studiji iz 1879. godine.⁸ Tu je on iznio hipotezu o četiri osnovne redakcije prijevoda Apostola: 1. — prvobitna stsl. redakcija, koja je reprezentirana prvenstveno u ruskome Tolkovom apostolu (tekst s tumačenjima) iz 1220. god., koji obuhvaća cijeli tekst Apostolskih djela i Poslanica; 2. — druga, ruska redakcija, koja je najbolje očuvana u punome Tolstovskom apostolu lenjingradske Javne biblioteke br. F п. I 5 iz XIV v., ali koja je nastala prije XIV stoljeća; 3. — treća, ruska redakcija, koja se po tradiciji pripisuje moskovskom mitropolitu Aleksiju (1335. god.); 4. — četvrta, rusko-bugarska, koja je bila stvorena pod trnovsko-resavskim utjecajem

² К. Мирчев-Хр. Кодов Енински апостол старобългарски паметник от XI в., София 1965., Z. Hauptová, Lexikální rozbor apoštola Eninského (Příspěvek k analýze nejstaršího textu staroslověnského apoštoláře), zb. »Studia palaeoslovenica«, Praha 1971, 105—121. Citiramo: Enin.

³ Г. А. Ильинский, Слеченский апостол XII века, Москва 1912. Citiramo: Slep.

⁴ Ст. Кульбакин, Охридская рукопись Апостола конца XII в. София 1907; Analizu Kuljbakina dopunio je K. Mirčev, »Към езиковата характеристика на Охридския апостол од XII в.«, сб. »Климент Охридски 916—1966«, София 1966«, стр. 107—120. Citiramo : Ohr.

⁵ Aemilianus Kałużniacki, Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis christinopolitani saeculo XII° scripti, Vindobonae 1896; rukopis je popunjen iz Giljferdingovog apostola br. 14, srpske redakcije iz XIV v. i iz dva mlađa rukopisa Sinod. Mosk. br. 7 i br. 18, ruske redakcije iz XV v. Citiramo : Hrist.

⁶ V. Jagić, Grškoviće odlomak glagoljskog apostola, »Starine« 26, Zgb. 1893, str. 33—161. (AD 4, 36—9, 17).

⁷ V. Jagić, Građa za glagoljsku paleografiju, »Rad JAZU« II, Zgb. 1868, str. 1—35 (Odlomak sadrži čitanja: 2C6, 1—19; 1C14, 23—25; 2C7, 1; 1C15, 39—43; E 5, 16—19; G 5, 22—26; G 6, 1—2; E 6, 10—23; C 1, 12—13; E 1, 4—15).

⁸ Г. Воскресенский, Древний славянский перевод Апостола и его судьбы до XV в., Москва 1879.

i koje je prijelaz u Rusiju vezan s djelatnošću mitropolita Kiprijana, a najbolje je zastupljena u rukopisnoj Genadijevoj bibliji iz 1499. godine. Ovu svoju teoriju Voskresenskij je kasnije dokumentirao velikim istraživanjem Древнеславянский апостол, вып. I—V, 1892—1908, isporედивši tu mnogobrojne tekstove apostola (više od 50), ali samo na bazi Apostolskih poslanica, dok je Apostolska djela ostavio po strani.⁹ U smislu iste teze priredio je arhimandrit Amfilohije svoje izdanje Karpinskoga apostola 1888. god., gdje je tekst ovoga spomenika poređen, stih po stih, s velikim brojem drugih slavenskih rukopisa Apostola od XI do XVII v., i s grčkim tekstom iz 1072. god. s varijantama prema izdanju Novoga zavjeta od strane Reinekrije iz 1747. god.¹⁰ Godine 1891. ušao je u nauku Pirdopski apostol, kojega je opis objavio Manol Ivanov u »Sborniku za narodni umotvorenija t. VI.¹¹

Vrlo važan novi momenat unijela je u konstrukciju Voskresenskoga studija Jagićeva o Grškovićevu glagoljskome fragmentu apostola iz XII v. (1893. god.). Tu je Jagić, uz izdanje spomenika u ćirilickoj transliteraciji s više paralelnih odlomaka iz niza drugih južnoslavenskih rukopisa, proveo studij najstarije redakcije slavenskoga prijevoda; s oćevidnošću je pokazao da sva ta grupa predstavlja jedinstveni kompleks tekstova, varijante kojih odražavaju postepeni organski razvoj jednoga najstarijeg, zajednickog teksta. Taj predložak treba da uzlazi prema glagoljskoj tradiciji koja je išla iz Makedonije, a najviše se očevala u bosanskim i nekim hrvatskim glagoljskim rukopisima.¹²

Jagićevu koncepciju prihvatio je E. Kažuzniacki u svome djelu o staroslavenskim Apostolskim djelima i Poslanicama prema Hristijanopoljskome kodeksu iz XII stoljeća (izd. 1896. god.), gdje je objavio taj galicijski (ruski) rukopis biblioteke Lavovskoga stavropigijalnog bratstva s dopunama izgubljenih dijelova prema Giljferdingovu rukopisu Apostola br. 14. Stavio je kao najstariju redakciju tekst Grškovića — Giljferdingov 14; kao drugu — redakciju Tolkovoga apostola iz 1220. god., kojoj pridružuje Hristijanopoljski tekst; kao treću — redakciju Tolstovskoga apostola lenjingradske Publ. bibl.

⁹ *isti*, Древне-славянский Апостол. Послания св. апостола Павла I—V, Сергиев-Посад 1892—1908.

¹⁰ А р х и м. А м ф и л о х и й, Древле-славянский Карпинский Апостол XIII века (с греческим текстом 1072 года) т. I—III, Москва 1886.

¹¹ М. И в а н о в, Палеографически, граматически и критически особенности на Пирдопския апостол (s 4 stranice snimaka), Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, книга VI, София 1891, 83—112.

¹² Vidi opasku 6.

br. F n. I 5; kao četvrtu — redakciju Genadijeve biblije iz 1499. god. i kao petu — redakciju mitropolita Aleksija iz 1355. god. s njezinom carigradskom varijantom.¹³

U spomenutoj studiji o Grškovićevu apostolu Jagić je grupirao stare tekstove Apostola u dvije grupe — Aprakose i Apostole punoga teksta (str. 57), ali on ovdje pitanje evolucije redakcija ne dovodi u vezu s postankom ta dva tipa. Pri tome (u glavi »Ispoređenje tekstova«) on se uopće ne zaustavlja na razlikovanju posebnih tipova *kratkog* i *punog* Aprakosa, koje su već 1855. godine fiksirali Gorski i Nevostrujev u svome klasičnom opisu slavenskih rukopisa moskovske Sinodalne biblioteke (t. I, 1855. god.),¹⁴ te u vezi s time netačno stavlja tekst Hludovskoga apostola br. 33 među Apostole punoga teksta, dok je to puni Praksapostol. U ovome smislu problem postupne evolucije prijevoda apostolskoga teksta nije dobio ništa bitnoga ni u kasnijim studijama Kuljbakina uz izdanje Ohridskoga apostola (1907. god.),¹⁵ ni Iljinskoga uz izdanje Slepčenskoga apostola (1912. god.).¹⁶

U svome posljednjem životnom djelu o staroslavenskome Apostolu¹⁷ Jagić je pristupio problemu staroslavenskoga prijevoda s istoga pravolinijskog gledišta, ne dovodeći pitanje njegove evolucije u vezu s problematikom raznih strukturnih tipova. Glavno je težište problema Jagić ovdje skrenuo na odnos staroslavenskoga prijevoda prema redakcijama njegova grčkoga predloška. Upozorivši na činjenicu, poznatu od vremena Dobrovskoga, da je slavenski prijevod Novoga Zavjeta nastao na bazi bizantske redakcije grčkoga teksta, Jagić naglašava da s toga aspekta dosada još niko tekst Apostola nije proučavao, iako podaci navedeni kod Voskresenskoga daju za to dosta građe. »Voskresenski je htio pokazati — Jagić priznaje njegovu zaslugu — da pod mnogim varijantama slavenskih tekstova Apostola leži najstariji utvrđeni tekst i da se kasnije redakcije postepeno udaljavaju od njega.« Ali Jagiću se čini važnije pitanje kakva grčka podloga leži pod najstarijim slavenskim prijevodom, te zamjera Voskresenskome što je ovo pitanje ostavio po strani, posvetivši pri tome svu pažnju Poslanicama, ne dotičući se uopće Apostolskih djela (I, str. 43).

¹³ Vidi opasku 5.

¹⁴ А. В. Горский и К. И. Невоструев, Описание славянских рукописей Москов. Синод. Библиот. т. I—VI (т. I Москва 1855, т. II Москва 1857, т. III М. 1859, т. IV М. 1862, т. V М. 1869, т. VI М. 1917. Томове IV—V objavio je samo Nevostrujev, tom VI prema koncepciji Gorskoga i Nevostrujeva objavio je N. P. Popov.

¹⁵ Vidi opasku 4.

¹⁶ Vidi opasku 3.

¹⁷ V. Jagić, Zum altkirchenslavischen Apostolus I—III, Wien 1919—1920.

Jagić je pokušao izvršiti taj zadatak, ističući pri tome važnost crkvenoslavenskoga prijevoda i za rekonstrukciju grčkoga teksta, ukoliko slavenski rukopisi, bliski prvobitnome Metodovome prijevodu, sa- drže niz varijanata koje odstupaju od običnoga teksta. Na bazi Tischendorfova kritičkoga izdanja grčkoga teksta Jagić je pokazao da se prvobitni slavenski prijevod Apostola, što se tiče poretka riječi, ne slaže u potpunosti s osnovnim tekstom Tischendorfova izdanja, već često ide prema varijantama Stephanovoga izdanja iz 1550. god. i Elzevirova iz 1624. god., ali pored toga ima varijante koje zavise od drugih verzija. Slažući se u osnovi sa starom hipotezom Evsejeva,¹⁸ Murka i Vondráka, da se Ćiril i Metodije kod svoga prijevoda uglav- nome oslanjaju na Lukijanovsku recenziju biblijskoga teksta, koja je tada bila najobičnija u Carigradu, Jagić ukazuje i na vezu slaven- skoga prijevoda s aleksandrijskom Hesychijevom recenzijom. U dru- gome dijelu rada, prelazeći na leksičku analizu, Jagić daje odličan pregled rječničke građe prvobitnoga slavenskog književnog jezika, raspoređujući ga po zasebnim kategorijama: prirodne pojave, rod- binski odnosi, vjerski pojmovi, ljudska zanimanja, kuća, gospodar- stvo, vojska, odjeća, čovječje tijelo, bolesti, liječenja i smrt, pa ter- minologija za pojmove duševnoga života, apstraktne, pravne i etnič- ke, onda mišljenje, osjetila — vid, sluh itd. Taj pregled dovodi Jagića do zaključka da je prevodilac u odnosu na mnoga područja duhovnoga života, posebno za apstraktne, filozofske i bogoslovske pojmove, morao biti upućen samo na svoje lično stvaralaštvo.

Weingart se u svojoj vrlo značajnoj recenziji na Jagićev rad po- sebno osvrnuo na problem grčkoga originala u svjetlosti novih sa- znanja na području novozavjetne kritike, posebno na izdanje Novoga zavjeta od Westcotta i Horta i na studije Blassovy i Pottovy, a oso- bito na monumentalni Sodenov rad o najstarijem tekstu (1902—1910) koji utvrđuje tri glavne recenzije grčkoga teksta: K — *κοινή* Luki- jana Antiohijskoga (sačuvana je u Atonskome rukopisu VIII v.), X — Hesychijevu egipatsku (Sinajski i Vatikanski rukopisi iz IV v.) i J — jerusalimsku Origenovu (u izdanju Pamfila i Jevsevija). Prema Sodenu sve ove tri recenzije, nastale prije 300. godine, zasnivaju se na zajedničkom nesačuvanom prvobitnom autentičnom tekstu. U odnosu na »pravolinijsku koncepciju« evolucije Voskresenskoga, pri- hvaćenu od Jagića, Weingart posebno skreće pažnju na značajnu razliku (zapaženu već od strane Gorskoga i Nevostrujeva) između

¹⁸ И. Евсеев, Книга пророка Исаии в древне славянском переводе, СПб 1897; isti, Книга пророка Даниила в древне славянском переводе, Введение и тексты. Изд. Отд. рус. яз. и слав. АН, Москва 1905.

kasniju preradu s bukvalnim prijevodom riječi (neologizmima) koje su u ostalim kodeksima ostale neprevedene, i predstavlja pedantnije ugledanje na grčki predložak.

Pored sve nesigurnosti ovih statističkih podataka, koji su načinjeni na osnovu malobrojnih i slučajno izabраниh tekstova različitoga opsega i različite očuvanosti, rad Pechuške je svakako unio vrlo važan novi momenat u problem redakcija staroslavenskoga prijevoda Apostola. Pokazao je da varijante slavenskih kodeksa u osnovi nisu rezultat spontanih slučajnih poduhvata pojedinih prepisivača, već su povezane s različitim grčkim predlošcima i prema tome upućuju na pretpostavku o nekoliko širih redaktorskih zahvata u historiji slavenskoga teksta. Važno je pri tome naglasiti činjenicu koju je Pechuška ustanovio putem precizne analize čitavoga teksta Apostolskih djela prema navedenim varijantama u slavenskim kodeksima: varijante u prijevodu koje su povezane s varijantama grčkih recenzija, u suštini su neznatne dopune i izmjene u redosljedju riječi, pojedina izostavljanja i sl., što sâm problem redakcija vanredno sužava i prenosi težište problema sa sadržine teksta na njegovo formalno oblikovanje. Međutim, na području slavenskih tekstova posebnu važnost i zanimljivost dobivaju baš leksičke varijante i sinonimski dubleti koji su za staroslavensko razdoblje od najvećega značaja za problem teritorijalne ubikacije vjerojatnih redaktorskih akcija.

Što se tiče baš onih tekstova koji su poslužili Pechuški za njegovu analizu, treba se osvrnuti na pitanje, kojim tipovima Apostola ti tekstovi pripadaju?

Giljferdingov 14 (srpski) i Hristijanopoljski (ruski) su apostoli *punoga teksta* (Apostolska djela i Poslanice). Pechuška ih pogrešno naziva punim praks-apostolima. Kao što je ukazano, Hristijanopoljski je skoro identičan s tekstom Tolkovoga apostola iz 1220. god., koji je analiziran od strane Voskresenskoga. U ovu kategoriju ide i tekst Grškovičeva glagoljskog fragmenta.

Strumičko-makedonski je *kratki praks-apostol*, koji je, bez obzira na svoju vremensku udaljenost od prvobitnoga predloška, prema Pechuški, najviše očuvao grčku predsirijsku podlogu.

Slepčenski (bugarsko-makedonski) i Šišatovački (srpski) su *puni praks-apostoli*.

U odnosu na ova tri osnovna tipa moglo bi se apriorno pretpostaviti da je prvobitni prijevod vjerojatno trebao biti *kratki praks-apostol*, analogno prvobitnome Ćirilovom kratkom aprakosnom je-

vandelj: za liturgijske potrebe misije bio je isto toliko neophodan kao i tekst skraćenoga jevanđelja. Isto tako — analogno s prijevodom potpunoga teksta Četvoroevanđelja koji je nastao u Moravskoj radom slavenskih apostola i njihovih saradnika — treba smatrati da je tada ondje nastao i prijevod punoga teksta Apostolskih djela i Poslanica — u okviru spomenute djelatnosti na prijevodu »cjelokupnog crkvenog čina«, očevidno uz korišćenje ranije prevedenih dijelova kratkoga praks-apostola. Konačno, analogno postanku punoga aprakosnog Jevanđelja morao je na osnovu gotovoga teksta Četvoroevanđelja, uz konsultaciju grčkih tekstova, nastati tip punoga Praks-apostola.

Kao što je spomenuto, već su Gorskij i Nevostrujev u svome opisu rukopisa moskovske Sinodalne biblioteke iz 1885. godine, kao i Voskresenskij, strogo vodili računa o razlikovanju tri navedena tipa Apostola. Međutim, u kasnijoj literaturi nije se na to pazilo. Tako Jagić ne razlikuje pune i kratke aprakose (kao npr. Ohridski i Slepčenski), a Hludovski rukopis br. 33 stavlja među apostole punoga teksta, iako je to puni praks-apostol. Slepčenski se u literaturi ponekad citira kao apostol punoga teksta, iako je to puni praks-apostol. Pechuška smatra Hristijanopoljski tekst za puni praks-apostol, iako je to apostol punoga teksta. Potrebno je stoga ukratko fiksirati osnovne podatke za razlikovanje strukture svakoga od ova tri tipa.

Apostol punoga teksta predstavljen je u svakome pravoslavnom štampanom izdanju Novoga zavjeta. Obuhvata uvijek po istom redoslijedu:

— Apostolska djela, cijeli tekst, bez izostavljanja onih odlomaka koji se ne čitaju u crkvenoj službi, a kojih nema u tekstu Praks-apostola;

— Okružne poslanice: ap. Jakova, dvije poslanice ap. Petra, tri poslanice ap. Jovana i poslanica ap. Jude;

— Poslanice ap. Pavla: Rimljanima, dvije Korinćanima, po jedna Galatima, Efescima, Filipljanima, Kološanima, dvije poslanice Solunjanima, dvije poslanice Timoteju i po jedna Titu, Filimonu, te poslanica Jevrejima. Naglasili smo da je ovdje mjerodavan raspored prevedenoga teksta, jer na Zapadu, a i u grčkim izdanjima, okružne poslanice dolaze iza poslanica ap. Pavla (tako ih je po zapadnome uzoru stavio i Vuk Karadžić u svome prijevodu Novoga zavjeta).

— Apokalipsa u rukopisnim tekstovima dolazi vrlo rijetko, jer se ovo djelo ne upotrebljava u liturgijskoj praksi.

Radi korištenja Apostola punoga teksta u liturgijskoj praksi (kao i u analognome tipu punoga Tetrajevandjelja) u apostolima ovoga tipa neizostavno poslije teksta Svetoga Pisma dolaze dva sinaksara s uputama za redosljed čitanja kod crkvenih službi, i to:

1. Sinaksar s redosljedom čitanja po uskršnjemu ciklusu, počev od Uskrsa do kraja Velikoga posta, za svaki dan (osim onih dana kada tipik ne predviđa liturgijsku službu); tako npr. u Trnovskome jevanđelju 1273. god.: »Sinaksarъ si rječъ sъbornikъ četyremъ eyagelistomъ i vsem dъnem Velikomou postou, i strastēmъ Hristovamъ, i Gospodskymъ prazdnikomъ i vsēmъ svētymъ, i vsēmъ potrebamъ neosklōdno, načinajetse sъ Bogomъ vъ Svētōę nedelę Pashy i končajetse mēsęčnikomъ«. U Apostolu Sveučilišne knjižnice u Zagrebu br. 4069: »Skazanie izvēstno iže na vъse dъni glavamъ . . .«.

2. Mjesecoslav (u Trnovskome jevanđelju »mēsęčnikъ«) s uputama za čitanje odlomaka na sve praznike po septembarskome godišnjem ciklusu, počev od 1. septembra (»Načelo indiktou si rěčъ Novou lētou«) do zaključno 31. avgusta. Običan naslov: »Sъbornikъ sъ Bogomъ .bi. mēsecemъ, skazouje glavy apostolou« . . . izbrannymъ svetymъ i prazdnikomъ vladičnimъ. Mēsecъ septemvrii . . .« itd. Iza toga dolaze još upute o specijalnim čitanjima, kao vaskrsna jevanđelja na jutrenji, opća jevanđelja za razne kategorije svetitelja (apostolima, mučenicima, prepodobnima itd.), jevanđelja za razne prigode i potrebe (kod krštenja, pogreba i sl.).

Ovome tipu Apostola punoga teksta pripadaju npr.:

1. Hristijanopoljski apostol, XII v., ruski (Lavov);
2. Grškovičev glagoljski fragment, XII v., srpsko-hrvatski (Zagreb, JAZU);
3. Tolkovi apostol iz 1220. god., ruski (Moskva, Historijski muzej);
4. Vranešnički apostol, XIII v., makedonski (Zagreb, JAZU III a 48, tzv. »Praksiapostol«);
5. Giljferdingov apostol br. 14, iz XIV v., srpski (Lenjingrad, Publicna biblioteka);
6. Radičev apostol iz početka XIV v., srpski (Zagreb, JAZU IV d 1);
7. Mihanovičev apostol iz XIV v., srpski (Zagreb, JAZU III b 17, pogrešno naslovljen »Praksiapostol«);
8. Apostol zagrebačke Sveučilišne knjižnice br. 4069, iz XIV v., srpski;

9. Apostol dijaka Nikolice s kraja XIV v., bugarski (Zagreb, JAZU III a 44);

10. Bdinski Drajkov apostol iz 1428. god., bugarski (Zagreb, JAZU III b 16);

11—12. Giljferdingovi apostoli br. 13 iz XIV v. i br. 15 iz XIV v., srpski (Lenjingrad, Publ. bibl.);

13—18. Apostoli zbirke Hludova br. 34, 36, 38, 39, 40, 42 (Moskva, Historijski muzej);

19—22. Apostoli zbirke grofa Uvarova br. 459, 239, 784, 1334 (Moskva, Hist. muzej);

23. Moldavski apostol iz XVI v. (Zagreb, JAZU III c 18) i dr.

Pojava štampanoga Apostola punog teksta potpuno je utvrdila ovaj tip i u rukopisnoj tradiciji u XVI—XVII v.

Kratki Praks-apostol, koji odgovara tipu običnoga izbornog Jevanđelja (Aprakosu), kod Gorskoga i Nevostrujeva je označen kao »Apostol po čtenijam ot Pashi«. Obični tip, skraćeni, udešen za praktičnu upotrebu u liturgijskoj praksi, ima ovaj redoslijed sadržaja:

— Apostolska djela, čitav tekst (s izvjesnim propustima) u običnome redoslijedu čitanja za svaki dan u razdoblju od Uskrsa do Pedesetnice (Duhovi). Izostavljeni su odlomci AD II, 44—47; III, 9—10; IV, 11—12, 32—37; V, 12—20, 34—42; VII, 6—46; VIII, 1—4; IX, 43; X, 17—20; XI, 11—18; XII, 18—24; XIII, 25—52; XIV, 1—5, 27—28; XV, 1—15, 35—40; XVII, 16—18, 29—34; XVIII, 1—21; XIX, 9—40; XX, 1—6, 13—15, 37—38; XXI, 1—7, 15—25, 33—40 XXII, 1—30; XXIII, 12—35; XXIV, 1—27; XXV, 1—12, 20—27; XXVI, 1—27. Završava s čitanjima na Pedeseticu AD II, 1—11 i na Duhovski ponedjeljak — poslanica Efešanima V, 9—19.

— Poslanice ap. Pavla, počev od poslanice Rimljanima, poslije koje idu saborne poslanice ap. Jakova, Petra, Jovana i Jude, s čitanjima samo za subote i nedjelje u razmaku od Pedesetnice do početka Velikoga posta; onda izborni odlomci iz raznih poslanica za subote i nedjelje Velikoga posta, te za sve dane Strasne sedmice.

— Mjesecoslov po septembarskome godišnjem ciklusu s čitanjima za praznike i za dane velikih svetitelja, od 1. septembra do 31. avgusta. Na više mjesta u ovome odjelu dolaze samo upute na odgovarajuća čitanja koja su navedena u prvome dijelu Praks-apostola. Ispred čitanja često se navode prokimeni, njihovi stihovi i ponekad tropari.

Kod ovoga tipa Apostola nikada ne dolazi sinaksar uskršnjega kruga, jer su čitanja u prvome dijelu već raspoređena po tome redoslijedu.

Kao što je već napomenuo i Jagić, najveći broj sačuvanih starih rukopisa Apostola predstavljaju baš ovaj tip skraćenoga Praks-apostola. Takvi su npr.:

1. Eninski stsl. apostol XI v. (vidi se prema čitanjima u predmesopusnu i mesopusnu sedmicu, gdje su navedena čitanja samo za subotu i nedjelju);

2. Ohridski apostol s kraja XII v., (Moskva, Bibl. im. Lenjina, Grigorovičeva zbirka br. 1);

3. Mihanovićev glagoljski iz XII v. (Zagreb, Arhiv JAZU, Fragm. glag. br. 1);

4. Strumički — makedonski apostol iz XIII v. (Praha, Češki muzej, Šafarikova zbirka br. 1);

5. Bivše Narodne biblioteke u Beogradu br. 213 iz XIII v., srpski (sada u Biblioteci Sir Chester Beaty u Dublinu br. W 158; v. V. Mošin, Rukopisi bivše beograd. Narodne biblioteke u Dablinu i u Zagrebu, Bibliotekar« 1968, br. 5, Beograd 1968, str. 359—365);

6. Apostol Hludovske zbirke br. 31, XIII—XIV v., jusovski (Moskva, Hist. muzej);

7. Apostol SANU br. 2 iz XIV v., srpski (Beograd);

8. Apostol zbirke Titova br. 44 iz 1357—1371. god. (Lenjingrad, Publ. bibl.);

9. Verkovića apostol br. 46, iz XIV v., makedonski (Lenjingrad, Publ. bibl.);

10. Apostol zbirke Sevastjanova br. 1447, iz XVI v., srpski (Moskva, Lenjinova bibl.);

11. Apostol Manastira Sinod. bibl. br. 722—4. iz 1307. god., ruski (Moskva, Hist. muzej);

12. Apostol Manastira Sinod. bibl. br. 15 iz 1309—1312. god., ruski (Moskva, Hist. muzej);

13. Apostol Manastira Sinod. tipogr. br. 40, XIV v., ruski (Moskva, Hist. muzej);

14. Apostol Manastira Sinod. bibl. br. 59—73, XIV v., ruski (Moskva, Hist. muzej);

Puni praks-apostol s istim rasporedom čitanja kao i u skraćenom Praks-apostolu, ali s čitanjima za svaki dan i u razmaku od Pedesetnice do Velikoga posta. Isto tako, kao i u kratkome Praks-apostolu, dolazi samo jedan mjesecoslov za nepomične praznike septembarskoga ciklusa, ali obično s manjim brojem citiranih odlomaka u njemu i većim brojem uputa za prvi dio. Ovaj je tip Apostola sačuvan u dosta velikom broju starih rukopisa, kao što su npr.:

1. Slepčenski apostol iz druge polovice XII v. (s jednim dijelom mlađega datuma), jusovski (Lenjingrad, Publ. bibl. zbirka Verkovića F. n. I, 101 i zbirka Sarafova F. n. I 101a; Bibl. AN zbirka Sreznjevskoga Moskva, Bibl. im. Lenjina, zbirka Grigorovića br. 1696; Plovdiv, Narod. bibl. br. 62);

2. Karpinski apostol XIII—XIV v., makedonski (Moskva, Hist. muzej); Hludov 28.

3. Šišatovački apostol 1324. god., srpski (Biblioteka Srpske patrijaršije u Beogradu);

4. Apostol zbirke Hludova br. 35 iz XIV v., bugarski (Moskva, Hist. muzej);

Ali su osobito mnogobrojni ruski rukopisi, kao što su:

5. Hludovski apostol br. 33 iz XIV v.;

6. Hludovski apostol br. 37 iz 1389/1425. god.;

7—8. Uvarovski apostoli br. 317 i 327 (Moskva, Hist. muzej);

9. Apostol iz 1344. god., br. P III 8653—1 (Moskva, Bibl. im. Lenjina);

10. Apostol iz zbirke Jegorova br. 98, iz XIV v. (Moskva, Bibl. im. Lenjina);

11. Apostol Fadejeva br. 56 iz XIV v. (Moskva, Bibl. im. Lenjina);

12. Apostol M. Pogodina iz 1391. god. (Lenjingrad, Publ. bibl.);

13. Apostol Sinod. Tipogr. br. 46—25 iz XIV v. (Moskva, Hist. muzej);

14. Apostol zbirke Tolstova br. 22 iz XIV v. (Lenjingrad, Publ. bibl.);

15. Apostol Petrograd. duhovne akademije — Sof. 36 iz XVI v. (Lenjingrad, Publ. bibl.);

16. Apostol Mosk. Sinod. bibl. 47—14 iz XIV v. (Moskva, Hist. muzej).

Treba napomenuti da je rasprostranjenost aprakosnoga tipa Apostola zamaglila specifično značenje termina »Praks-apostol«, te ponekada nalazimo ovaj naslov stavljen iznad Apostola punoga teksta, kao što je npr. u makedonskome Vranešničkom apostolu iz XIII v., Mihanovićevu srpskom apostolu JAZU br. III b 18 i u srpskome Hludovskom apostolu br. 36 — »Praks-apostoľ съ Bogomъ počina-jemь«.

Kako su sva tri navedena tipa Apostola postojala već u staroslavensko doba, prirodno dolazi na red pitanje eventualnih stilističkih i leksičkih varijanata, koje bi mogle izgledati tipične za svaki

od navedenih tipova, a u tome slučaju i pitanje odnosa tih varijanta prema različitim grčkim redakcijama, koje su mogle biti uzimane u obzir prilikom revidiranja prijevoda pri izradi nove strukturne recenzije cjelokupnoga teksta. Pri tome mora se u najvećoj mjeri voditi računa o spontanom korigiranju teksta prilikom prepisivanja, kada su se neizbježno morale javljati ispravke zbog težnje pisara za jasnoćom i razumljivošću teksta, a ponekada i pokušaji lične intervencije u odnosu na bolju interpretaciju odgovarajućega grčkog teksta. Isto tako treba voditi računa o tome da u procesu postepenoga prepisivanja tekstova u srednjem razdoblju, počev od XI—XII vijeka, sva su tri tipa stalno vršila uzajamni utjecaj među sobom, uslijed čega su se stalno umnožavale individualne varijante, unoseći sablazan nepovjerenja prema kanonskoj ispravnosti prijevoda i stvarajući pobudu za mjerodavnim, sistematskim ispravljanjem tekstova Svetoga pisma.

»Novaja redakcija — kaže M. Speranskij u recenziji o radovima G. A. Voskresenskoga — vznikajet iz staroj put'om posledovatel'noj, prohod'aščeĭ čerez ves' tekst spravy (ili put'om novogo perevoda) . . . Staršaja, pervaja, redakcija dala suščestvovaniĭe mladšeĭ, vznikšeĭ potomu, čto proizošla posledovatel'naja sprava.« U odnosu na »drugū« redakciju Jevandjelja, prema Voskresenskom — rusku, on kaže da »delo vs'o v tom, čto 2-ja redakcija jest' rezul'tat, konečnyĭ rezul'tat celogo r'ada ispravlenij, kotoryĭe tol'ko v konce koncov vyrabotali, ili točneĭe, mogli vyrabotat' novuju redakciju, otličajuščujus'a ot pervoj posledovatel'nymi variantami . . . Inače: vtoraja redakcija slav'anskogo teksta (po Voskresenskome — ruska) vznikla ne srazu, ne put'om odnoj sverki, a postepenno, put'om celogo r'ada sv'erok, ispravl'avših, izmenjavših staryĭ tekst ne ves' srazu, a postepenno. Takim obrazom perehod ot odnoj redakcii k drugoj soveršals'a postepenno . . . Pervonačal'nyĭ trud Kirilla i Mefodija, možet byt', ješčo na počve panonomoravskoj, načal izmenjat's'a, počemu javilis' dublety v perevode odnogo grečeskogo slova, i navernoĭe, podvergals'a izmenenijam pri samom perehode na jugoslav'anskuju počvu; etot process ne prekraščals'a i posle, rezul'tatom čego i byli te novyje čtenija, zamenjavšije postepenno staryĭe, kotoryĭe v konce koncov mogut byt' sočteny harakternymi dl'a otdel'nyh grupp tekstov, ukazyvaja ili na vremja ili na mestnost' toj redakcionnoj raboty, kotoraja postepenno prisposobljala staryĭ tekst k novym ili vnov' vznikajuščim uslovijam: eto i jest' žiznj, istorija jevangel'skogo teksta.« (str. 58—59).

Takva, razumije se, bila je evolucija i teksta apostola, ali, u stvari, samo jedna strana historije teksta — neprekidni proces spontane evolucije svakoga liturgijskog teksta u doba rukopisne knjige koji je neizbježno dovodio do povremenih generalnih redakcijskih akcija u svrhu utvrđivanja kanonski ispravnog teksta, kao što su bile redakcije bugarskoga patrijarha Jeftimija u XV v., ili rukopisi patrijarha Nikona u XVII v. U odnosu na najstarije doba nesumnjivo je bila još u okviru Ćirilometodske akcije provedena opća redakcija cjelokupnoga teksta, odnosno prvobitnoga prijevoda kratkoga aprakosa, prilikom prijevoda četvoroevanđelja, a moramo pretpostavljati analognu činjenicu sistematske konzumpcije grčkoga originala i pri izradi novoga tipa »punoga aprakosa«.

Résumé

THE PROBLEM OF STRUCTURAL EDITIONS OF OCS TRANSLATIONS OF THE ACTS AND EPISTLES OF THE APOSTLES

The problem of the evolution of OCS translations of the Acts and Epistles of the Apostles is a very complicated one and until now for the most part has been studied within the general concept of a unidirectional development of a single basic text with respect to the numerous Greek redactions (Gorskij-Nevostrujev, Voskresenskij, Amfilohij, Jagić, Weingart, Pechuška). In as much as the working out of the problems of the relationship of the Slavic translation with respect to the Greek prototypes has provided no conclusive results. This study provides a new contribution: contextual variants of the Slavic codices are essentially not the result of chance, spontaneous undertakings of the individual scribes. They are related to the various Greek originals and in addition point toward the supposition of a somewhat wider editorial concept in the history of the Slavic text. Moreover, this type of analysis (especially the work of Pechuška) demonstrates that the variants in translation which are related to the variants of the Greek redactions are negligible in their additions and omissions, in word order, and in other minor details. In such a manner, the problem of editions is significantly narrowed and transfers the focus of the problem from the contents of the text to its formal format. In this respect, the primary task of this article was to affirm the three basic structural types of Slavic translations of the Acts and Epistles of the Apostles — the short selection of »Praks-Apostol«, the longer selection or so-called Complete »Praks-Apostol«, and the complete text. These types are analogous to those found for the Gospel texts. The essential characteristics and a description of these three types of OCS translation is given, according to these (structural) types alongside with a classification of the most important extant Slavic texts.

All three types, the short and complete selections and the complete text of the Acts and Epistles of the Apostles, existed in the OCS period, with typical stylistic and lexical variants for each type. These differences can be explained as originating in the history of the formation of these new structural types of these texts, most probably when there had occurred a revision of the entire translation of the texts of the Acts and Epistles of the Apostles. However, an affirmation of whether these variants belong to one or another type is most difficult for all three types from the very beginning had exerted a mutual influence upon each other in the process of their copying from the various prototypes.

SLOVO

22

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1972

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11
ODGOVORNI UREDNIK: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

BR. 22

Za redakcioni odbor
uredio
VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ